

Myyttinen historia suomalaisissa oppikirjoissa

Arvio teoksesta Ahonen, Sirkka. *Suomen historian monet myytit. Kansallinen katse historian kirjoissa*. Gaudeamus. 2017. 247 s. ISBN 978-952-495-430-3.

Ilona Pajari

”Kaikki historia on poliittista historiaa”, olen usein kuullut sanottavan ja käytännössä havainnut. Koulujen historianopetus ei ole poikkeus: kansakunnan tarpeet oman historian suhteen ja myös ulkopoliittiset suhdanteet ovat vaikuttaneet siihen, mitä ja miten kouluissa historian oppiaineessa opetetaan. Poliittisen ilmaston muuttuminen on tietysti vaikuttanut myös akateemiseen historiantutkimukseen ja sen rajoihin, millä on ollut selkeä yhteys eri aikojen oppikirjamateriaaliin.

Sirkka Ahonen, historiallis-yhteiskunnallisen kasvatuksen professori emerita, on kirjoittanut runsaasti historian opetuksesta ja vastaanotosta. Hänen teoksensa *Suomen historian monet myytit* käsittelee historian oppikirjojen sisältöä ja painotuksia Suomessa 1800-luvulta 2000-luvulle. Ahonen on käynyt läpi aineistoa valikoiden; ennen nykyistä oppikirjojen tulvaa aineiston määrä salli perehtyä kaikkiin käytössä olleisiin teoksiin. Uudemmissa kirjoista Ahonen on valinnut edustavimmat ja käytetyimmät teokset. Ahonen ei ota kantaa siihen, ovatko myytit tosia vai epätosia. Hänen kantava ideansa teoksessa on se, miten suomalaisuuden myytit ovat näkyneet historian oppikirjoissa toisen maailmansodan jälkeen. Tavallaan siis tätä edeltävä aika on pohjustusta varsinaiselle teoksen aiheelle.

Ahonen on itsekin ollut tekemässä historian oppikirjoja usealla vuosikymmenellä. Kokemusasiantuntijuuden ja esteellisyyden välimaastossa Ahonen sijoittuu teoksessaan selkeästi asiantuntijuuden puolelle: eri teoksia ja niiden sisältöä käsitellään yhtä kriittisesti. Kirjojen kuvailun ja teemojen käsittelyn jälkeen siirrytään pohtimaan eri aikakausien muuttuvia myyttejä ja sitä, miten ne ovat kuvastaneet muutoksia kansallisessa itseymmärryksessä ja historiantutkimuksen kehityksessä.

Suomen historian myytit oppikirjoissa

Keskeisiä, eri aikoina eri tavoin käsiteltyjä suomalaisuuden myyttejä ovat oppikirjoissa olleet Ahosen mukaan yhteisen alkukodin myytti, kansallisvaltion kohtalonomaisuus, selviytyjäkansan myytti, tasa-arvoinen suomalaisuus, eurooppalaisuus, sekä

soturikansan myytti joka liudentui toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä rauhanvartijamyytiksi. Osa myyteistä on pantu viralta jo historian tutkimuksen tulosten seurauksena. Esimerkiksi yhteisen alkukodin ja suuren vaelluksen sinänsä kiehtova tarina on todistettu monelta taholta vääräksi, vaikka se edelleen elää populaarissa puheessa ja kansan mielissä. Eurooppalaisuus taas on tullut keskeiseksi myytiksi vasta viime vuosikymmeninä, kun sille on ollut poliittista käyttöä. Pitkään silti opetettiin Suomen tapahtumat erillään maailman muista tapahtumista, kuin suomalaisten toimet niin sodan, taiteen kuin taloudenkin alalla olisivat olleet vain suomalaisten omia oivalluksia. Tämä palveli erityisesti kansallisvaltiomyyttiä, ”joulukuun kuudennen päivän 1917 kurkistusaukosta” asioita katsovaa historianäkemyttä.

Suomen ja suomalaisten erityisen historian luominen oli 1800-luvun kansallisten herättäjien tehtävä. Yrjö Koskisen teos *Suomen kansan historia* sai palvella historian oppikirjojen taustateoksena vuosikymmenien ajan ilmestymisestään vuonna 1881 lähtien. Koskisen teoksesta löytyvät mainitut perusmyytit, eurooppalaisuutta lukuun ottamatta. Suomen itsenäistyminen ei ollut historianopetuksen kannalta murros vaan aiempia näkemyksiä vahvistava tapahtuma. Olihan Koskinen jo vuosikymmeniä aiemmin aavistellut, saksalaisen romantiikan hengessä, kansallisvaltion olevan kansan kehityksen väistämätön seuraus. Myytteihin perustuen suomalaiset olivat tähän valmiita yhtenäisine menneisyyksineen ja tasa-arvon ja soturikunnian perinteineen. Aivan kaikkien suomalaisten historiaa tämä ei ollut, mutta nykyään itsestään selvälle historian moniäänisyydelle alkoi olla tilaa vasta 1900-luvun loppupuolen oppikirjoissa.

Historian poliittisuus tulee mukaan Ahosen teokseen alkumetreiltä: olihan jo kansallisen menneisyyden luominen itsessään poliittinen teko. Merkittävimpänä katkoksesta tässä mielessä Ahonen nostaa esille monin kohdin ”vuoden 1945 oppikirjapuhdistuksen”. Sodan päätyttyä tappioon, oli neuvostovastaisuus ja oikeistopropagandaksi mielletty aines siivottava oppikirjoista. Monet myytit elivät kuitenkin oppikirjoissa edelleen, ja murenivat tai muuntuivat vasta vähitellen sodanjälkeisinä vuosikymmeninä. Myös historian tutkijat korostivat lähdepohjaista ja tosiasioihin perustuvaa opetusta, ja se vaikutti yhä enemmän oppikirjojen sisältöön.

Ahonen viittaa historian oppikirjojen taustalla 1900-luvun loppupuolen osalta kahteen keskeiseen taustateokseen, eli vuoden 1949 *Suomen historian käsikirjaan* ja *Suomen historian pikkujättiläiseen* vuodelta 1987. Nykyaikaa lähestyttäessä, ja varsinkin Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen tapahtuneissa asennemuutoksissa hän ottaa avuksi melko epämääräiset kansalaisten käsitykset historiasta. Herää kysymys, eikö aiemmin ollut ”kansan syvien rivien” historiakäsityksiä, joihin oppikirjantekijät nojasivat näkökulmia valitessaan, ja mistä uudemman ajan näkemykset todella syntyivät. Miten kansalaiskeskustelu on muuttunut, jotta oppikirjantekijät voivat siitä ammentaa? Yhteiskunnallinen keskustelu on monipuolistunut varsinkin internetin käytön yleistymisen myötä, mutta spontaani kansanomaisen historia ei ole vain viimeisen 30 vuoden tuote. Ihmisillä on ollut omaa kokemuspohjaista historiaa niin sodista kuin maaltamuutostakin. Nykyisen nettiöyhötyksen taas ei soisi paljon vaikuttavan kouluopetukseen. Onhan tunnettua, että vaikkapa Lallin olemassaolon tai jatkosodan ratkaisujen kyseenalaistaminen voivat tuoda tutkijalle nykyään jopa tappouhkauksia. Siinä on oppikirjantekijöilläkin varmasti miettimistä. Historia ei ole lakannut olemasta

merkityksetöntä ja se herättää edelleen tunteita, joskin oppikirjojen kohdeyleisön tunteet voivat vielä olla melko laimeita.

Myyttien kantavuus ja pysyvyys

Suomen historian monet myytit herättää paljon ajatuksia, joita Ahonen ei juurikaan kehittele vaan keskittyy nimenomaan oppikirjojen maailmaan. Millainen on historiakulttuuri aikana, jolloin eri aikojen myyttikokoelmat koulussa opiskelleet ihmiset käyvät keskustelua historiasta? Onko monen näennäisesti asiapohjaisen kiistan taustalla perustavan erilainen näkemys Suomen historian kulusta ja vaikuttavista voimista? Tutkijoiden keskuudessa saavutettu suhteellinen konsensus välittyy oppikirjoihin Ahosen mukaan melko hyvin, mutta aiemmin oppinsa saaneet valistuneet kansalaiset ovat vähemmän innokkaita luopumaan käsityksistään. Ahonen viittaa Pilvi Torstin tutkimukseen *Suomalaiset ja historia* (2012), mutta siinäkin selittävä osuus jää ohueksi tilastoaineistoon nähden. Aihepiiriä olisi hyvä tarkastella lisää, kun yhä uudet kansalaisten sukupolvet tuntuvat innostuvan *Blut und Boden* -näkökulmaisesta historiasta, vaikka se on virallisesti syrjäytetty aikapäiviä sitten.

Selviytyjäkansan myytti on Ahosen kuvaamista myyteistä pysyvin ja vaihtuvissa yhteiskunnallisissa suhdanteissa käyttökelpoisin. Onhan kansaa mahdollista innostaa menneisyyden sitkeiden suomalaisten esikuvalla kestäväksi niin pula, sota kuin aktiivimallikin. Loputon selviytymisen ja sitkeyden opettaminen voi kuitenkin olla yksilötasolla hyvinkin haitallista: ollakseen oikea suomalainen ihmisen on jaksettava ja kestävä mitä tahansa. Avun tarvitseminen ja taakan alla sortuminen ovat ajatuksina mahdottomia. Tämä tuo kipeän lisän nykyajan ihmisten kamppailuun yhteiskunnallisen muutoksen paineissa nimenomaan Suomen kohdalla. Historian oppikirjat voivat osaltaan olla ylläpitämässä hampaat yhteen purevan selviytyjän mallia.

Ahosen analyysin keskeinen osa ovat myyttien lisäksi oppikirjasukupolvet, joista Ahonen toisen maailmansodan jälkeen näkee esiintyviksi sodan ja jälleenrakennuskauden (1945–1960), hyvinvointivaltion rakentamisen kauden (1960–1990) ja Euroopan yhdentymisen kauden (1990–). Peruskoulu-uudistus 1970-luvulla aiheutti Ahosen mukaan suoranaisten oppikirjasarjojen tulvan, ja lisäsi tässä teoksessa käytetyn ja vertailun aineiston määrää huomattavasti. Eroja myyttien esiintymisessä eri kirjasarjoissa on mahdollista havaita. Varsinkin kansakunnan rakentamiseen ja suomalaisten historian erillisyyteen nähden jotkut kirjat tuntuvat säilyttäneen myyttipohjaisen näkemyksen toisia pitempään. Ja nimenomaan kirjat: Ahonen ei tarkemmin henkilöi teoksia edes silloin, kun niillä on vain yksi tai kaksi tekijää. Teokset ovat syntyneet aikansa tuotteina, eikä niiden kirjoittajilla Yrjö Koskisen jälkeen ole erityisiä omia tavoitteita.

Historian oppikirjasukupolvet ovat voineet vaikuttaa siihenkin, miten kiinnostuneita ihmiset ovat historiasta. Opiskelin historiaa peruskoulussa ja lukiossa 1980-luvulla, jolloin Ahosen mukaan elettiin siis hyvinvointivaltion rakentamisen kauden loppuaikojä. Kirjasarjojen erilaisuudesta muistan hyvin, miten varsinkin lukion opettajat olivat käänteissään rehtorille, joka omavaltaisesti valitsi oppikirjasarjan omien mieltymystensä, ei opettajien toiveiden mukaan. Historia oli kouluajanani käytetyissä kirjoissa mielestäni laimeaa ja mielenkiinnottomaa – miten paljon tähän

vaikuttivat opettajien käsitykset käytetyistä oppimateriaaleista tai vallalla olevasta historiakulttuurista, on vaikea sanoa. Ahosen teoksen ansioista huolimatta onkin todettava, että kunkin aikakauden historianopetuksesta käytetyt kirjat kertovat vain osan. Jos opettaja on saanut oman oppinsa ja historiakäsityksensä toisella aikakaudella tai jos opettaja ei muuten ole ollut sinut kirjojen kanssa, sillä voi olla vaikutusta kirjojen tulkintaan ja luokkahuoneen tapahtumiin. Pahimmillaan innostuksen puute on sammuttanut kiinnostuksen historiaan oppilaalta tykkänään. Parhaimmillaan opiskelija on myöhemmin innostunut historiasta kaikesta huolimatta.

Myyttejä saisi pölyttää enemmänkin

Ahosen teos on sisällöltään kiinnostava ja aiheeltaan tärkeä. Esitystapaa voi kuitenkin pitää hieman hajanaisena ja itseään toistavana. Myytit esitellään hyvin ja teoksen alku on dynaamista kerrontaa, mutta sitten oppikirjasukupolvet, eri teokset ja aikakaudet tulevat esille yhä uudestaan. Kokonaiskuva muodostuu, mutta kirjan olisi voinut toimittaa toisinkin ja kenties kirjoittaa myyteistä ja niiden taustoista rohkeamminkin. Kun tavoitteena on käsitellä myyttien esiintymistä oppikirjoissa toisen maailmansodan jälkeen, myyttien kunnollinen pölyttäminen 2010-luvun keskusteluilmapiirissä olisi ollut paikallaan.

Puutteistaan huolimatta teoksen soisi kuluvan monenlaisissa käsissä, historianopettajista ja -tutkijoista poliitikoihin ja toimittajiin. Sekä tietenkin valistuneisiin kansalaisiin, jotka eivät ehkä ole tulleet ajatelleeksi historianäkemyksensä taustoja ja suoranaista historiallisuutta. Ahonen ei ehdota historianopetuksen tai -kirjojen päivittämistä sinänsä. Teoksen kantava ajatus on siinä, että historianopetus on altis erilaisille muusta yhteiskunnasta lähteville pyrkimyksille, ja tästä on hyvä olla tietoinen.

Iiona Pajari, valtiotieteiden tohtori, sosiaalhistorian dosentti, Jyväskylän yliopisto.

Kirjallisuus

Korhonen, Arvi, toim. 1949. *Suomen historian käsikirja, 1–2*. Helsinki: WSOY.

Koskinen, Yrjö. 1881. *Suomen kansan historia*. Helsinki: Edlund.

Torsti, Pilvi. 2012. *Suomalaiset ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.

Zetterberg, Seppo, toim. 1987. *Suomen historian pikkujättiläinen*. Helsinki: WSOY.